



E-ISSN 2645-9132

Modern Tıbbın Sekülerleşme Süreci ve Tıbbileştirme İnşası

Yunus GÜMÜŞ | <https://orcid.org/0009-0003-0498-5169> |
yunusgumus68@hotmail.com

Erciyes Üniversitesi, Tıp Fakültesi Hastaneleri,
Hematoloji - Onkoloji Hastanesi, Kayseri, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/047g8vk19>

Öz

Bu makalede tıbbın *sekülerleşme* kavramı çerçevesinde din ile olan ilişkisi ve sosyo-ekonomik çıkar ilişkileri çerçevesinde nasıl tıbbileştirildiği ele alınmıştır. Sekülerleşme süreciyle birlikte tıbbileştirme süreçlerinin de araçları değişmiştir. Daha önceleri dinin (daha çok Hristiyanlığın) etkisi ve yönlendirmesiyle yürütülen tıbbileştirme süreci günümüzde medyanın teknoloji ile iş birliği çerçevesinde yürütülmektedir. Dinin dokunulmazlık zırhını takıyan bilim, tıbbileştirme sürecinde önemli bir araç olarak istismar edilmektedir. Buradaki amacımız, tıbbın süreç içerisinde sekülerleşirken nasıl tıbbileştirildiğini ve bu iki kavram arasındaki ilişki ve etkileşimi ortaya koyarak bir farkındalık yaratmaktır. Böyle bir farkındalığın yaratılması ile tıbbın kamu yararı için daha fazla katkı sunacağına inanmaktayız. Makalede “soy kütük” yaklaşımından yola çıkılarak eleştirel bir bakış açısı ortaya konurken, yorumsamacı yaklaşım hermeneutik çerçevesinde ise makalenin konusu anlaşılma ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu makalede alanyazın taramasından yola çıkarak tıbbın tıbbileştirilmesi ve sekülerleştirilmesi incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak dinin, sekülerleşme ve tıbbileştirme ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Daha sonra ise dinin de bir parçası olduğu kültürün, söz konusu iki kavramla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bir sonraki aşamada *tıbbileştirme* kavramı üzerinde durularak tıbbileştirme sürecinde medya ve tıbbın iş birliği gözler önüne serilmiştir. Ayrıca, medyanın beden algısına müdahalede bulunarak tıbbileştirme sürecine nasıl katkı sunduğu ortaya konmuştur. Son olarak tıbbileştirme ve sekülerleşmenin beden üzerinden nasıl inşa edildiği vurgulanarak çalışma

sonlandırılmıştır. Daha önceleri din adamlarının etkisi altında şekillenen tıp, sekülerleşme süreciyle birlikte bilimin denetimi altına girmiştir. Ancak, güç istenci uğruna hastalığın inşa edilme sürecinde bir değişiklik yaşanmamıştır. Geçmişte din adamlarının etkisi altında inşa edilen hastalık süreci tıbbın sekülerleşmesiyle birlikte günümüzde bilim aracılığıyla inşa edilmeye devam etmektedir. Tıp, bundan sonraki süreçte de din ve bilim dışında farklı toplumsal kurumların etkisi altında şekillenme sürecine girse de insan doğasının bir parçası olan güç istenci sebebiyle hastalığın inşa edilme sürecinde bir değişiklik yaşanmayacaktır. Tıbbın sekülerleşmesiyle birlikte tıbbileştirilme süreci de hız kazanmıştır. Tıbbileştirme sürecinin yeni araçlarından biri olan medya, sağlık hizmetlerinin zaman zaman gerçek amacının dışında hareket etmesine yol açmaktadır. Bu sebeple sağlık hizmetleri, hükümetlerce daha sıkı denetlenmeli ve ticari bir araç olmaktan çıkartılmalıdır. Tıbbileştirme sürecine katkı sunan tüm araçlar kontrol altına alınarak insan sağlığı korunmalıdır. Sekülerleşme öncesinde sağlık hizmetleri üzerine fikir beyan eden din adamları ağır şekilde eleştirilirken, günümüzde manipüle edilmiş tıbbi bilgiler ile insan bedeninin istismar edilmesi etik durmamaktadır. Tıbbileştirme sürecine katkı sunan ve bundan sonra da sunacak olan tüm araçların deşifre edilmesine katkı sağlayacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bilimin böyle bir amaç için araçsallaştırılması, sağlık hizmetlerinin gerçek amacı dışında hareket etmesini engelleyecektir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe ve Din Bilimleri, Tıp, Din, Felsefe, Sekülerleşme, Tıbbileştirme.

Atıf Bilgisi

Gümüş, Yunus. "Modern Tıbbın Sekülerleşme Süreci ve Tıbbileştirme İnşası". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 181-216.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1572263>

Geliş Tarihi	23.10.2024
Kabul Tarihi	18.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.



Secularization Processes of Modern Medicine and The Construction of Medicalization

Yunus GÜMÜŞ | <https://orcid.org/0009-0003-0498-5169> |
yunusgumus68@hotmail.com

Erciyes University, Faculty of Medicine Hospitals,
Hematology - Oncology Hospital, Kayseri, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/047g8vk19>

Abstract

In this article, the relationship between medicine and religion within the framework of the concept of secularization and how medicine is medicalized within the framework of socio-economic interest relations are discussed. Along with the secularization process, the tools of medicalization processes have also changed. The medicalization process, which was previously carried out under the influence and guidance of religion (mostly Christianity), is now carried out within the framework of the cooperation of the media and technology. Science, which wears the immunity armor of religion, is exploited as an important tool in the medicalization process. Our aim in this article is to raise awareness by revealing how medicine becomes medicalized while being secularized in the process, and the relationship and interaction between these two concepts. We believe that by creating such awareness, medicine will contribute more to the public good. While a critical perspective is presented in the article based on the “genealogy” approach, the subject of the article is tried to be understood and interpreted within the framework of the hermeneutic approach. In this article, based on the literature review, it has been tried to make the medicalization and secularization of medicine visible. In this study, firstly, the relationship between religion and secularization and medicalization is discussed. Then, the relationship between culture, of which religion is a part, and the two concepts in question were emphasized. In the next stage, the concept of medicalization was emphasized and the cooperation between media and medicine in the medicalization process was revealed. It is

further revealed how the media contributes to the medicalization process by intervening in body perception. Finally, the study was concluded by emphasizing how medicalization and secularization are constructed through the body. Medicine, which was previously shaped under the influence of clergy, came under the control of science with the secularization process. However, there has been no change in the process of building the disease for the sake of the will to power. The disease process, which was constructed under the influence of clergy in the past, continues to be constructed through science today, along with the secularization of medicine. Even though medicine will continue to take shape under the influence of different social institutions other than religion and science, there will be no change in the process of disease construction due to the will to power that is a part of human nature. With the secularization of medicine, the process of medicalization has accelerated. Media, one of the new tools of the medicalization process, sometimes causes health services to act outside their true purpose. For this reason, health services should be more strictly controlled by governments and should not be a commercial tool. Human health must be protected by controlling all tools that contribute to the medicalization process. While clergy who expressed their opinions on health services before secularization were heavily criticized, today it is unethical to exploit the human body through manipulated medical information. New studies are needed that will contribute to the deciphering of all the tools that contribute to the medicalization process and will continue to do so in the future. Instrumentalizing science for such a purpose will prevent health services from acting outside their true purpose.

Keywords

Philosophy and Religious Studies, Medicine, Religion, Philosophy, Secularization, Medicalization.

Citation

Gümüş, Yunus. "Secularization Processes of Modern Medicine and The Construction of Medicalization". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 7/2 (December 2024), 181-216.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1572263>

Date of Submission	23.10.2024
Date of Acceptance	18.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Geçmişten bu tarafa var olan tıbbın din ile olan ilişkisi ve etkileşimi 17. yüzyıldan itibaren bilimsellik vaadiyle kopartılmaya başlamış olsa da bu bağ tam manasıyla yok olmamıştır. Bazı kişisel tercihlerin yaşamın olağan seyri içinde ortaya çıkan bedensel değişikliklerin ve algı yönetimi ile oluşturulan bedensel hoşnutsuzlukların günümüzde nasıl tıbbileştirildiği gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle teoloji, tıp, sosyoloji ve felsefenin ilgi sınırları içinde kalan “sekülerleşme” ve “tıbbileştirme” kavramlarının birbiriyle olan ilişki ve etkileşimi son dönemlerde daha görünür hale gelmiştir.

Michel Foucault (1926-1984), felsefi ve sosyolojik düşünceleriyle modern düşüncenin temellerini sorgulayan bir entelektüel olarak öne çıkmaktadır. Foucault'nun düşüncelerinin merkezinde hakikatin sorgulanması yer almaktadır. Hakikat, yalnızca bir gerçeklik olarak değil; aynı zamanda iktidar ilişkileri ve toplumsal normlarla iç içe geçmiş dinamik bir olgu olarak ele alınmalıdır. Foucault, hakikatin sosyal yapılar tarafından nasıl oluşturulduğunu ve bu süreçte iktidarın rolünü derinlemesine inceler. Ayrıca, bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak belirli bilgi türlerinin nasıl normatif hale geldiğini ve bu normların toplumsal hayatı nasıl şekillendirdiğini sorgular. Hakikat, bireylerin ve toplumların kendilerini tanıma ve ifade etme biçimlerini etkileyen bir araçtır. Bu bağlamda, Foucault'nun yaklaşımı, eleştirel bir bakış açısıyla, bilginin nesnelliği ve tarafsızlığı mitini sorgulamakta ve bilginin her zaman iktidar ilişkileriyle ilintili olduğuna dikkat çekmektedir. “Soy kütük” yaklaşımı, uzmanlaşmış bireylerin sahip olduğu bilgilerin sıradan insanların yerel bellekleriyle birleşmesi anlamına gelir. Bu terim, bireylerin kendi uzmanlık alanlarındaki derin bilgi birikimini, toplumsal ve kültürel hafızalarıyla bir araya getirerek daha geniş bir anlayış ve bilgi ağıнын oluşmasını ifade eder. Uzmanlar, belirli konularda derinlemesine bilgi sunarken, yerel halkın deneyim ve anekdotları ile birlikte anlam kazandığı bağlamı oluşturur.¹ Foucault'un “soykütük” yaklaşımı, Hans-Georg Gadamer'in (1900-2002) “tarihsel bilinçaltı”

¹ Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 24.

anlayışı ile yakın bir ilişki içindedir; bu sebeple aşağıda Gadamer'in "tarihsel bilinçaltı" anlayışı çalışma konusu çerçevesinde ele alınacaktır.

Tarih, insanlığın kolektif hafızası olarak bireylerin ve toplumların kimliklerini şekillendiren önemli bir unsurdur. Bu bağlamda "tarihsel bilinçaltı" kavramı, geçmiş deneyimlerin, değerlerin ve inançların bireyler üzerinde bıraktığı kalıcı izleri ifade eder. Tarihsel bilinçaltında anlama eylemine ulaşırken, geçmişle kurduğumuz ilişkiyi derinleştirir ve bu ilişki aracılığıyla kendimizi ve çevremizi kavrama yetimizi geliştiririz. Gadamer'in "tarihsel bilinçaltı" anlayışı, geçmişin doğasını yeniden değerlendirirken tarihsel olanın yalnızca bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda aktif bir varlık algısı sunduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda geçmiş, bilince ait nesne yapılabilecek bir olgular yığını olmaktan öte, bireylerin ve toplumların eylemlerinde sürekli olarak varlık gösteren dinamik bir süreçtir. Gadamer'in düşüncesinde tarih, bir zincirin halkaları gibi birbiriyle bağlantılı ve süreklilik içerisinde yaşatılmaktadır. Her bir tarihsel deneyim, geçmiş anlamak ve anlamlandırmak için bir bağ oluştururken bireylerin bu süreç içindeki rolü ve katkısı belirleyici bir nitelik kazanır. Onun anlayışında tarih, statik bir olgu değil, aksine sürekli değişen ve gelişen bir yapıdır.² Gelenekler bu tarihsel sürecin taşıyıcılarıdır. Gadamer, geleneği bireylerin ve toplumların kimliklerini şekillendiren bir yapı olarak görmekte ve geleneğin bireyler üzerinde dönüştürücü bir etki yarattığını ifade etmektedir. Gelenek, yalnızca geçmişle bir bağ kurmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin toplum içindeki yerini ve rolünü anlamalarına olanak tanır. Bu bağlamda gelenek, geçmişle sürekli bir diyalog kurma aracı olarak değerlendirilmekte ve bireylerin kendi kimliklerini inşa etmelerine yardımcı olmaktadır. Gadamer'e göre geçmiş her daim bizimle etkileşim içindedir. Böylece geçmişin ve geleneğin varlığı, bireylerin ve toplumların sürekli olarak kendilerini inşa etmelerini sağlar.³ Tıp-din ilişkisi, insanlık tarihi boyunca kolektif bilgi ve pratiklerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Akademik literatürde bu boyut, özellikle yazılı kaynaklar üzerinden takip edilerek tıbbın nasıl

² Richard E. Palmer, *Hermeneutik*, çev. İbrahim Görener (İstanbul: Anka Yayınları, 2002), 232.

³ Hans Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem II*, çev. Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009), 59.

"tbbileştirildiği" ortaya konulabilmektedir. Tbbileştirme süreci, yalnızca bilimsel bilgi ve teknolojilerin ilerlemesi ile değil; aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerle de şekillenmiştir. Bu bağlamda Hans-Georg Gadamer'in "tarihsel bilinç" anlayışı, tbbin evrimsel sürecini anlamak için hendek açan bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Gadamer, tarihsel bilinç ile bireylerin ve toplumların geçmiş deneyimlerini nasıl içselleştirdiğini vurgulamaktadır.⁴ Tıp-din ilişkisi ve etkileşimi, sürekli evrilen bir süreçtir ve bu süreçte tarihsel bilinç, geçmişteki deneyimlerin nasıl şekillendiğini anlamamız için kritik bir öneme sahiptir. Tbbin tbbileştirilmesi, hem geleneksel inançların hem de modern bilimsel yaklaşımın etkileşimiyle şekillenmekte; bu da sağlık pratikleri ve anlayışlarının dinamik bir yapıda sürekli değişmesine olanak tanımaktadır. Bu anlamda geçmişten günümüze tbbin dönüşümü, yalnızca bilimsel ilerlemelerle değil; sosyal, kültürel ve inançsal yönleriyle de ele alınmalıdır.

Bu makalede, tbbin *sekülerleşme* kavramı çerçevesinde din ile olan ilişkisi ve sosyo-ekonomik çıkar ilişkileri çerçevesinde nasıl tbbileştirildiği ele alınmıştır. Sekülerleşme süreciyle birlikte tbbileştirme süreçlerinin araçları da değişmiştir. Daha önceleri dinin (özellikle Hristiyanlığın) etkisi ve yönlendirmesiyle yürütölen tbbileştirme süreci günümüzde medyanın teknoloji ile iş birliği çerçevesinde yürütölmektedir. Dinin dokunulmazlık zırhını takınan bilim, tbbileştirme sürecinde önemli bir araç olarak istismar edilmektedir. Amacımız, tbbin süreç içerisinde sekülerleşirken nasıl tbbileştirildiğini ve bu iki kavram arasındaki ilişki ve etkileşimi ortaya koyarak bir farkındalık yaratmaktır. Böyle bir farkındalığın görünür kılınmasıyla birlikte tbbin, çıkar ilişkilerinin bir aracı olmaktan uzak kılınarak toplumsal çoğunluğun yararı için hareket etmesi hedeflenmiştir. Makalede Michel Foucault'un "soykütük" yaklaşımından yola çıkılarak eleştirel bir bakış açısı ortaya konurken, Hans-Georg Gadamer'in hermenötik yaklaşımı çerçevesinde ise makalenin konusu anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ortaya konulan yorumlamalar, konuyla ilgili yazılı kaynaklar üzerinden gidilerek yapılmıştır. Yani alanyazın taramasından hareketle tbbin tbbileştirilmesi

⁴ Hans Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem I*, çev. Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008), 307, 308.

ve sekülerleştirilmesi görünür kılınmaya çalışılmıştır. Çalışmada tıbbın sekülerleşme süreci ile birlikte dini dışlayarak medya gibi yeni araçlar ile tıbbileştirme sürecini devam ettirmesi üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, sekülerleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni tıbbileştirme sürecini, sosyo-kültürel etkiyi göz ardı etmeden ortaya koyması bakımından literatürdeki benzer çalışmalardan daha farklı bir yol takip ederken aynı zamanda onlara da katkı sağlamıştır. Ayrıca, sekülerleşme ve tıbbileştirme ilişkisi ilk defa birlikte ele alınarak tıbbileştirme sürecine yeni araçların eklendiğine dikkat çekilmiş, tıbbın güç istenci uğruna yeni aktörlerle birlikte nasıl araçsallaştırıldığı vurgulanmıştır.

Modernizm ile birlikte gündeme gelen sekülerleşme ve rasyonelleşme süreci dinin, bedeninin denetimindeki rolünü bilime (daha çok tıba) bırakmasına zemin hazırlamıştır.⁵ Daha önceleri din ile şekillendirilen beden, yeni dönemle birlikte tıbbi söylemlerle şekillendirilmeye başlanmıştır. Bedenin denetimi, toplumun yönetiminden bağımsız olmadığından tıbbın ve siyasetin de zaman zaman iş birliği içinde hareket ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Tıbbın ve siyasetin birbirlerini çıkar ilişkisi güdere istismar etmesi iki tarafa da güç ve prestij kazandırdığından kısa vadede bu iş birliğinin sonlanması beklenmemektedir. Bu sebeple aşağıda tıbbileştirme sürecine yön veren ilişki ve etkileşimler ele alınacaktır.

1. Dinin Sekülerleşme ve Tıbbileştirme İlişkisi

Din ve tıp arasındaki ilişki, tarihsel süreç içerisinde derin ve karmaşık bir evrim geçirmiştir. Geçmişten bu yana hastalıkların niteliği ve kökenleri üzerine çeşitli inançlar geliştirilmiştir. Özellikle antik çağlarda hastalıklar çoğunlukla dini terimlerle ve ruhsal açıklamalarla değerlendirilmiştir. Mezopotamya, Mısır ve Hitit medeniyetleri, antik tıp uygulamaları açısından zengin bir geçmişe sahiptir. Mezopotamya'da tıbbın temelleri, dinsel inançlarla iç içe geçmiş bitkisel tedavi yöntemleri üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde hekimler, hastalıkların nedeni olarak ruhsal bozuklukları ve kötü ruhları görmüş; tedavi sürecinde dua, ritüel ve bitkisel bileşimler kullanmışlardır.⁶ M.Ö. eski Mısır örneğinde de olduğu gibi

⁵ İsmet Emre Işık, *Beden ve Toplum Kuramı* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998), 160.

⁶ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi* (İstanbul: Üçer Matbaacılık, 2016), 47-50.

insanlar zihinsel ve bedensel hastalıkların kökenlerini kötü ruhlar ya da diğer ruhani güçlere atfetmişlerdir.⁷ Buna benzer bir tıp anlayışı, eski Hitit medeniyetinde de gözlemlenmektedir. Hititli rahipler, hastaları iyileştirmeye çalışırken dans ritüelleri, büyü sözler ve muskalar gibi güçlerin devreye girdiği uygulamalara başvurmuşlardır. Bitkisel ilaçlar ve sıvı iksirler de bu dönemde tedavi yöntemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Her üç medeniyet de dönemin sosyal ve kültürel yapılarını yansıtan tıbbi pratiklerle insan sağlığını koruma çabasını sergilemektedir. Antik Mezopotamya, Mısır ve Hitit medeniyetleri, tarihin derinliklerinde tıbbın ruhsal ve doğal unsurlarının bir arada kullanıldığı ilginç uygulamaların merkezleri olmuştur.⁸ Eski Yunan'da tıp anlayışlarının çeşitliliği, dönemin kültürel ve entelektüel zenginliğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hipokratik tıp, bedensel sıvıların ve salgıların dengesine odaklanarak hastalıkları doğal ve gözlemlenebilir süreçler üzerinden anlamaya çalışmıştır. Hipokratçı bakış açısının temelinde doğanın düzenini anlama ve hastalıklara bu düzende yer bulan bir çözüm bulma inancı yatmaktadır. Bununla birlikte Platoncu tıp anlayışı, bilimi mistik unsurlarla harmanlayarak daha holistik bir yaklaşım benimsemiştir. Platon'un felsefesiyle şekillenen bu tıp anlayışında hastalık yalnızca fiziksel bir durum olarak değil, ruhsal bir dengesizlik olarak da algılanmıştır. Bu perspektif, ruh ve beden arasındaki ilişkiyi vurgulayarak tedavi süreçlerinde manevi unsurların önemini artırmıştır. Platoncu tıp, hastaların ruhsal durumlarına yönelik bir bakış açısı sunarak tedavi yöntemlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Asklepios tıbbi ise hastalıkların tedavisinde astroloji, büyü ve şifalı otlar gibi unsurları kullanarak mistik bir tedavi anlayışını öne çıkarmıştır. Asklepios, sağlık tanrısı olarak kabul edilirken ondan şifa arayan insanlar, genellikle mucizevi iyileşme beklentileriyle dini ve ritüel uygulamalara yönelmişlerdir. Bu durum, sıradan insanların tıbbi becerilere sahip din adamlarından yardım istemesine neden olmuş ve toplumda sağlık anlayışının dinî inançlarla sıkı bir bağ kurmasına yol açmıştır. Sonuç olarak Eski Yunan'da tıp anlayışları, farklı felsefi ve kültürel yaklaşımlar ile şekillenmiştir. Hipokratik tıp, doğal dengeyi esas alırken; Platoncu tıp ruhsal bakış

⁷ Bayat, *Tıp Tarihi*, 59-61.

⁸ Bayat, *Tıp Tarihi*, 73-75.

açısını ön plana çıkarmıştır; Asklepios tıbbi ise mistik öğelerle zenginleşmiştir. Bu çeşitlilik, dönemin insanların sağlık ve hastalık konusundaki anlayışını derinleştirirken tedavi süreçlerinde farklı metodolojilerin uygulanmasına zemin hazırlamıştır.⁹ Orta Çağ dönemi, tıbbın ve sağlık hizmetlerinin büyük ölçüde Kilise'nin denetimi altında geliştiği bir süreç olmuştur. M.S. 400 ile 1400 yılları arasında hekimlerin çoğu keşiş veya rahip olduğundan fakirlerin ve hastaların bakımı da öncelikle dini otoriteler tarafından sağlanmıştır. Bu dönemde 6. yüzyıldan itibaren akıl hastalarının tedavisi için manastırlar devreye girmiştir. Neredeyse bin yıl boyunca Kilise, hastanelerin işletilmesi ve hekimlerin tıp uygulamaları için lisans verilmesi konusundaki yegâne otorite olmuştur. Ancak 1400'lü yılların başından itibaren Rönesans döneminin etkisiyle tıbbın organizasyonu ve uygulanması yeni bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte hekimlere sertifika verme yetkisi yavaş yavaş devlete geçmeye başlamıştır. Bu gelişme, tıp ve din arasındaki derin ilişkiyi zayıflatarak iki alan arasında belirgin bir ayrılığa neden olmuştur. Devletin tıp üzerindeki denetiminin artması, halk sağlığına dair yeni bir anlayışın ve bilimsel metodolojinin benimsenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Fransız Devrimi'nin sona erdiği 19. yüzyıl başlarında tıbbın dinden ayrışma süreci neredeyse tamamlanmış ve tıp artık dinî bir otorite tarafından değil, seküler bir anlayışla yönetilen bir profesyonel alan haline gelmiştir.¹⁰ Tarih öncesi çağlardan itibaren var olan din-sağlık ilişkisi, din adamı olan büyücü hekimler vasıtasıyla yürütülmüştür.

Günümüzde ise din ve sağlık arasındaki ilişki, çeşitli araştırmacılar ve uzmanlar tarafından incelenmiş ve bu iki alanın etkileşimi üzerine önemli sonuçlar elde edilmiştir. Dini inançların bireylerin sağlık durumları üzerindeki olumlu etkileri hem psikolojik hem de fizyolojik açıdan dikkate değer bir olgudur. İnanç, hastaların tedavi süreçlerine olan katılımlarını arttırmakta, moral ve motivasyon sağlamaktadır.¹¹ Bu nedenle sağlık profesyonellerinin, hastalarının manevi yaşamlarını gözeterek tedavi süreçlerine yön vermeleri önerilmektedir. Dini

⁹ Bayat, *Tıp Tarihi*, 100-106.

¹⁰ Harold G. Koenig, "Din ve Tıp I: Tarihsel Arka Plan ve Ayrışma Nedenleri", çev. Talip Demir, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 284.

¹¹ Rabia Coşgun-Behlül Tokur, "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma", *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 141, 142.

inançlar, bireylerin tıbbi kararlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin; bazı hastalar, manevi inançları doğrultusunda alternatif tedavi yöntemlerini ya da geleneksel tıbbi uygulamalara ek olarak ruhsal destek arayışını tercih edebilmekte, bu da tedavi süreçlerini biçimlendirmektedir. Dolayısıyla hekimlerin hastalarının dinî inançlarını dikkate alması, sadece bireylerin psiko-sosyal durumlarını iyileştirmekle kalmaz; aynı zamanda tedavi süreçlerine olan bağlılıklarını da artırır.¹² Sonuç olarak din ve sağlık arasındaki etkileşim, bireylerin yaşam kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Hekimlerin bu etkileşimi göz önünde bulundurarak hastalarıyla kurduğu ilişkilerde daha duyarlı olmaları, tedavi süreçlerinin başarısını olumlu yönde etkileyecektir.¹³ Din ve sağlık arasındaki bu köklü ilişkinin tıbbileştirme sürecine katkı sunmaması beklenemez. Din-sağlık arasındaki derin ilişkinin farkındalığı içinde olan Foucault da hastalıkların inşa edilme sürecinde din başta olmak üzere çeşitli faktörlerin iş birliği içinde hareket ettiği düşüncesindedir.

Foucault, tıbbın klinik yoluyla inşa edildiğini ve hastalıkların inşa edilme sürecinde kliniğin önemli bir araç olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴ Foucault'un "Kliniğin Doğuşu" adlı kitabında da ifade edildiği gibi ilk hastaneler kimsesiz hastalar için açılmış olan hasta bakım merkezleriydi. Daha sonra ise hekimlerin tecrübe kazandığı eğitim merkezleri haline dönüşmüştür. 18. yüzyılda kesin olmayan bir bilgi türü olarak görülen tıbbın, tedavi sürecinde kullanacağı yöntemler de şüpheyle karşılanacaktır.¹⁵ Tıbbileştirme sürecine ağır eleştiriler getiren Foucault, hastalığın sadece addan ibaret, dil ile inşa edilen bir olgu olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶ Kendisi, egemen güçlerin etkisi altında şekillendirilen cinselliğin tıbbileştirme sürecine önemli katkılar sunduğunu düşünmektedir.

Foucault, feodal toplum düzeninden kapitalist toplum düzenine geçilmesiyle birlikte burjuvalar tarafından cinselliğin sorunsallaştırıldığını düşünmüştür. Ona

¹² Orhan Gürsu-Salih Bayındır, "Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din ve Maneviyat", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/1 (2021), 212-215.

¹³ Harold G. Koenig, "Din, Maneviyat ve Tıp: Klinik Uygulama İçin Araştırma Bulguları ve Öneriler", çev. Nurten Kınter, *Bilimname* 25/2 (2013), 222.

¹⁴ Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, çev. Şule Ünsaldı (Ankara: Epos Yayınları, Haziran 2018), 80.

¹⁵ Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, 129-131.

¹⁶ Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, 154.

göre düzenli aile yaşamı ve sınırları çizilmiş cinsel yaşam, kapitalist sistemin devamı için ön koşul olarak belirlenmiştir. Ancak bunun sadece görünüşte böyle olduğunu iddia etmiştir. Yeni dönemle birlikte tıbbın, psikiyatri aracılığıyla akıl hastalıklarını önce aşırılıklara, ardından mastürbasyon alışkanlığına ve en sonunda ise cinsel sapmalara bağlayarak dolaylı şekilde burjuva yaşam düzenine hizmet ettiğini düşünmüştür. Ona göre böylece yaşam ve cinsellik burjuva çıkarları için tıbbileştirilmiştir.¹⁷ Hristiyanların günah çıkarma ritüelinin temel konusunu cinselliğin oluşturduğunu düşünmüştür. Bu durumun zaman içinde tıp aracılığıyla bilimsel bir çerçeveye büründürülerek psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde bir araç olarak kullanıldığını iddia etmiştir.¹⁸ Cinsellik, toplumsal yaşama müdahale için araçsallaştırılarak beden, denetim altına alınmıştır. Kendisi, bu konuda şöyle der: Kadınların, cinsel organlarının ve bedenlerinin titizlikle tıbbileştirilmesine yol açacak biçimde histerikleştirilmeleri, çocukların sağlığı, aile kurumunun sağlamlığı ve toplumun esenliği üzerindeki sorumlulukları adına gerçekleştirildi.”¹⁹ Dolayısıyla Hristiyanlık ve tıp aracılığıyla yaşamın olağan süreci içinde gerçekleşen birçok olay çıkar ilişkileri çerçevesinde tıbbileştirilerek güç istencinin bir parçası haline dönüştürülmüştür. Tıpkı Foucault gibi Ivan Illich de tıbbileştirme sürecine eleştirel yaklaşmıştır.

Ivan Illich, 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olarak modern toplumun hastalık ve sağlık anlayışına eleştirel bir perspektifle yaklaşmıştır. Illich, hastalığın yalnızca bireysel bir durum olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir olgu haline geldiğini savunur. Illich, sağlık hizmetlerinin mevcut yapısının bireyleri pasif hale getirdiğini, onların sağlıklarını kendi çabalarıyla koruma yeteneklerini azalttığını öne sürer. Bu bağlamda hastalığın toplumca yaratıldığını ifade ederken tıbbi müdahalenin olumsuz rolünü vurgular. Modern toplum, sağlık sorunlarını teknik bir mesele olarak ele almakta ve bu sorunları çözmek için karmaşık tıbbi sistemler geliştirmektedir. Onun görüşü, sağlık ve hastalık kavramlarının yalnızca biyolojik boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal dinamiklerle de şekillendiğini ortaya

¹⁷ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 11-29.

¹⁸ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 49-54.

¹⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 104.

koymaktadır. Toplumun dinamikleri, bireylerin sağlık algıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Belirli rahatsızlıkların çoğu zaman toplumsal norm ve değerler çerçevesinde şekillendiği ve sonrasında tıbbileştirildiği iddiası dikkate değerdir. Öncelikle toplumsal etmenler ve kültürel inançlar bireylerin hastalık tanımlarını ve algılarını derinden etkileyebilir. Örneğin; belirli bir dönemde toplumda yaygın olan kaygılar veya endişeler "hastalık" olarak tanımlanan durumların artmasına neden olabilir. Bu bağlamda sağlık sorunlarının yalnızca biyolojik kökenlerinin incelenmesi hastalıkların toplumsal temellerini göz ardı etme riski taşımaktadır. Tıbbileştirme, toplumsal bir olgunun tıbbi bir yorumla yeniden anlamlandırılma sürecidir. Bu süreçte bilimsel dil ve ikna edici ifadeler kullanılarak hastalıklar belirli nedenlere dayandırılır. Mesela, bireylerin ruhsal sıkıntıları, sosyal izolasyon ve kaygı bozuklukları gibi durumlar, tıbbileşerek çeşitli psikiyatrik tanılara dönüşebilir. Ancak bu durumda hastalığın özü ve bireyin içinde yaşadığı toplumsal koşulların göz ardı edilmesine neden olabilir.²⁰ Hastalığın tanımlanmasında ve tıbbileştirme sürecinde dinin de bir parçası olduğu "kültür" göz ardı edilmemelidir.

2. Kültürün Sekülerleşme ve Tıbbileştirme ile İlişkisi

Peki, "dinin de bir parçası olduğu, sağlık ve hastalık olgularına yön veren kültür nedir?" Kültür, insan ürünü olan tüm toplumsal olguların ilişki ve etkileşim içinde şekillendiği karmaşık bir yapıyı ifade etmektedir. Kültüre yön veren ve onu şekillendiren unsurlardan birisi de dindir. Dinler ortaya çıkış sürecinde ya mevcut yapıyı dönüştürmüş ya da ona uymuştur. Bireylerin tüm yaşamına yön veren sahip olduğu değerler, din ve kültür ilişkisi ve etkileşiminin etkisi altındadır.²¹ ABD gibi çok uluslu toplumsal ve kültürel çeşitliliğe sahip ülkeler, seküler devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.²² Özellikle Batı'da sekülerleşme süreci modernleşme ile birlikte ortaya çıkan sosyo-kültürel değişikliğin etkisinde kalarak

²⁰ Ivan Illich, *Sağlığın Gaspsı*, çev. Süha Sertabiboğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 121-125.

²¹ Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8/3 (2018), 595-601.

²² Steve Bruce, "Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme" çev. İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Otto Yayınları, Mayıs 2015), 33.

şekillenmiştir.²³ Seküler kelimesine yüklenen anlamlar, modernizm ile olan ilişkisine de açıklık getirmektedir.

Latince *saeculum* sözcüğünden gelen *secular* kelimesi, zaman ve mekâna atıfta bulunur. *Secular* kelimesi belirli bir zaman aralığında dünyanın durumuna işaret eder.²⁴ Latince olan *Seküler* kelimesi “ırk, çağ, dünya” anlamına gelen “saeculum” dan gelmektedir.²⁵ Volkan Ertit’e göre “Sekülerleşme, belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinîmsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması demektir.”²⁶ *Sekülerleşme*, papazların yeminlerinden sorumlu tutulmaması anlamında da kullanılmıştır. Ancak *Sekülerleşme* kavramının standart bir tanımlamasını ortaya koymak oldukça zor gibi görünmektedir.²⁷ Seküler dönemle birlikte tüm toplumsal hayata yön veren dinin yerini başka güçler almaya başlamıştır.

Dinin diğer toplumsal kurumlar üzerindeki etkisi modernleşme süreci ile birlikte azalırken akıl ve bilimin etkisi artmıştır. Böylece toplumsal kurumlar özerkliklerini kazanmıştır. Benzer bir durum sağlık hizmetleri alanı için de geçerlidir. Örneğin; din görevlileri tarafından yürütülen hemşirelik hizmetleri artık laik eğitim sürecinden geçmiş hemşireler tarafından yürütülmektedir. Doğum kontrolü, yapay dölleme, kısırlaştırma ve kürtaj ile ilgili ahlaki anlayış ortadan kalkmıştır.²⁸ Yukarıda bahsedilen tıbbi sekülerleşme süreci sağlık ve hastalık anlayışında farklılaşmaya yol açmıştır. Sekülerleşme süreci beraberinde tıbbileştirmeye sürecini de hızlandırmıştır. Tıbbileştirme ise ekonomik, siyasi, mesleki çıkar ilişkilerine bağlı olarak şekillendiği gibi toplumların sosyo-kültürel özelliklerine göre de şekillenebilmektedir. Sağlık ve hastalığı tanımlamada da toplumların sosyo-kültürel özellikleri önemli bir yer

²³ Bruce, "Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme", 44.

²⁴ Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1976), 1283.

²⁵ Durmuş Hocaoğlu, *Laisizmden Milli Sekülerizme* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1995), 88-92.

²⁶ Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi* (Ankara: Liberte Yayınları, Şubat 2020), 47.

²⁷ Bryan Wilson, "Sekülerleşme" çev. Ali Bayer, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Otto Yayınları, Mayıs 2015), 9-11.

²⁸ Karel Dobbelaere, "Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı" çev. Mehmet Süheyl Ünal, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Otto Yayınları, Mayıs 2015), 59-64.

tutmaktadır.²⁹ Sekülerleşme süreci toplumların içinde bulunduğu koşullara göre farklılık sergileyebilir. Aynı toplum içinde bile olsa toplumun tüm kesimlerinde benzer tutum ve davranışların gözlenmesi çok mümkün gözükmemektedir. Sekülerleşme sürecini ortaya çıkaran modernizmin ise kaçınılmaz bir Batılılaşmayı gerekli kıldığı doğru değildir.

Ejder Okumuş'a göre modernleşme anlayışları, modernleşme ile batılılaşma arasında birebir ilişki olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Modernleşme yaklaşımı, tüm dünya toplumlarının Batı modeli doğrultusunda modern hale gelebileceğini varsayan bir sosyal değişim yaklaşımı olduğu inancına dayanır. Ancak yukarıdaki anlamıyla modernleşme kavramının pozitif yönde bir değişim ve gelişim sürecine işaret ettiği iddiası doğru değildir. Böyle bir durumda ancak toplumsal yozlaşma ve kültürel bir erozyondan bahsedilebilir. Okumuş da modern üstünlük düşüncesinin 18. yüzyıldan itibaren bilinçli olarak Batı tarafından "öteki"lere dayatıldığını düşünür.³⁰ Diğer kültürleri, bilimsel geriliğin tek nedeni olarak gören modernleşme başlatan Batı, büyük bir yanılğı içindedir. Bu durumu en iyi açıklayan ise kültürel görelilik yaklaşımlarıdır.

Kültürel görelilik yaklaşımları, her zaman modernizm karşıtı bir söylemin parçası olmuştur.³¹ Çünkü kültürel görelilik yaklaşımları, modernizmin aksine toplumlara göre şekillenen doğrular olduğunu öne sürmektedir. Mevcut yaklaşım, tıp alanı içinde esnek yaklaşımların varlığını kabul etmektedir. Bu doğrultuda psikiyatrik hastalıkların kültür ile olan yakın ilişkisi psikiyatrinin bir tıp dalı olup olmadığını sorgular hale getirmiştir. O zaman hastalığın belirlenmesinde kültürün çok önemli bir yeri olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Candansayar ve Coşar'ın da ifade ettiği gibi psikiyatrik tanımlamalar kültüre göre yeniden düzenlenmedikçe yapılacak çalışmalar hatalı sonuçlar

²⁹ Yasemin Bilişli, "İnternet Sağlık Haberlerinde Tıbbileştirmenin İnşası: Sağlık Haber Söylemine Eleştirel Bir Bakış", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (Temmuz 2019), 3612.

³⁰ Ejder Okumuş, "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din", *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi* 10/1 (2007), 1-22.

³¹ Selçuk Candansayar-Behçet Coşar, "Küreselleşme, Postmodernizm ve Kültürel Görelilik", *Kriz Dergisi* 9/2 (2001), 42.

verecektir.³² Yukarıda din, kültür, sekülerleşme ve tıbbileştirme arasındaki yakın ilişki ortaya konulduktan sonra şimdi de tıbbileştirme süreci aşağıda ele alınacaktır.

3. Tıbbileştirme

Tıbbileştirmeyi, problem haline gelen durumların çeşitli gerekçelerle hastalık olarak inşa edilmesine karşılık gelen bir süreç olarak düşünebiliriz. Aynur Toraman ve Ramazan Erdem'in de ifade ettiği gibi "Tıbbileştirme, daha öncesinde tıp alanı içerisinde kabul edilmeyen problemlerin, zaman içerisinde insanların yaşam tarzındaki değişikliklerden dolayı tıbbi problemler olarak görülmesi ve müdahale edilmesi gerekli durum olarak kodlanmasıyla ilgilidir."³³ Yukarıdaki tanımdan yola çıkarak bir değerlendirme yapacak olursak *tıbbileştirmenin* ekonomi ve toplumsal otorite ile olan yakın ilişki içinde olduğu ifade edilebilir. Örneğin; daha önce bir problem olarak algılanmayan yaşlanma ve hamilelik gibi doğal yaşam süreçlerinin, ekonomik çıkar ilişkisi güdülerek hastalık olarak algılanması hekimlerin toplumsal yaşam süreci üzerindeki otorite ve prestijlerini daha da yükseltecektir. Ayrıca yaşlanma, algı yönetiminin bir sonucu olarak bireyler tarafından bir problem gibi görülmeye başlandığında geciktirilmesine yönelik müdahaleler de doğal olarak kamuoyu gündemini daha çok meşgul edecektir. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte doğal yaşam süreçlerinin sorunsallaştırılmasına katkı veren yeni araçlar devreye girmektedir.

Bireylerin günlük hayatını ve toplumsal yaşamı etkileme gücüne sahip olan kitle iletişim araçları, hayatın tüm alanlarında şekillendirme, yeniden üretme, anlamlandırma, yönlendirme, tanımlama gibi görevleri yerine getirmektedir. Böylece kitle iletişim araçları, farkında olsak da olmasak da tıbbileştirme sürecine katkıda bulunmaktadır.³⁴ Modernleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan sekülerleşmenin etkisiyle dinin hastalık tayin etme süreci üzerindeki gücü ve otoritesi ortadan kalkarken, din adamlarının yerini alan sağlıkçılar ile kitle iletişim araçlarının dolaylı ve/veya direkt iş birliğiyle doğal yaşam süreçleri

³² Candansayar-Coşar, "Küreselleşme, Postmodernizm ve Kültürel Görelilik", 45, 46.

³³ Aynur Toraman-Ramazan Erdem, "Kavramsal Açından Tıbbileştirme", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 19/4 (2016), 503.

³⁴ Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür* (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), 169.

tibbileştirilmiştir. Özellikle insan bedeni üzerinden yürütülen iktidar mücadeleleri tibbileştirmenin buradan yürütülmesini daha fazla teşvik etmektedir.

Esra Karakuş Umar, tibbileştirme ile toplumların, kadın bedeni ve cinselliğini kontrol altında tutmaya çalıştıklarını düşünür.³⁵ Geçirdiği dönüşüm ile birlikte tıp; insanı, zihnini, bedenini kontrol eden bir kuruma dönüşmüştür.³⁶ Tıp, dinin yerini alarak siyaset ile iş birliği içinde toplumu dizayn etmenin bir aracı haline gelmiştir. Tıbbın insan sağlığı hakkında tartışılmaz söz söyleme hakkı, beraberinde sağlıkçılara sınırsız yetkiler sunmuş ve göstermelik denetimler ile insan bedeni bilim adına yap-boz tahtasına dönüştürülmüştür. Kadın bedeni, erkek bedenine göre tibbileştirmeye daha müsaittir. Kadın bedeni üzerindeki tibbileştirme süreci menopoz, adet dönemi, hamilelik süreci, cinsel yaşam, yaşlanma, güzellik algısı gibi alanlar üzerinden yürütülmektedir. Erkek bedeni, kadın bedenine göre daha az tibbileştirilse de son dönemlerde cinsel performans ve saç dökülmesi gibi alanlar üzerinden erkek bedeni de tibbileştirilmektedir. Deniz Sezgin'in de ifade ettiği gibi günlük yaşam süreçlerinin giderek daha fazla tibbileştirilmesi üzerinde hekimlerin yanında medyanın da büyük rolü vardır.³⁷ Farklı araçların katılımıyla yoluna devam eden tibbileştirme süreci farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir.

Peter Conrad'a göre tibbileştirme üç farklı seviyede gerçekleştirilmektedir. İlk olarak doğal yaşam süreci içinde bedende ortaya çıkan farklılıklar için tıbbi kavramlar üretilerek hastalığı tanımlama çabasının ortaya konmasıdır. İkinci olarak toplumsal kurumların tibbileştirmede hekimlere verdiği açık destektir. Üçüncü olarak ise hasta-hekim ilişki ve etkileşimi ile tibbileştirme sürecinin tamamlanmasıdır.³⁸ John Fiske'nin de ifade ettiği gibi "Sağlığın anlamları bedensel değil toplumsaldır, güzelliğin anlamları estetik değil siyasaldır. Sağlık ya da güzellik de aynı ölçüde sosyo-politiktirler, bundan dolayı da toplumsal iktidarı uygulamaya

³⁵ Esra Karakuş Umar, "Kadın Forum Sitelerinde Tibbileştirme", *Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri-1*, ed. İsmail Elagöz vd. (Ankara: Gece Akademi Yayınları, Aralık 2019), 549-566.

³⁶ Aşlı Metin-Ramazan Erdem, "Sosyal Kontrol Aracı Olarak Tıp: Kavramsal Bir Çerçeve", *Sağlık ve Toplum Dergisi* 1 (Ocak-Nisan 2019), 3-12.

³⁷ Deniz Sezgin, "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tibbileştirme", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Nisan 2015), 153-186.

³⁸ Peter Conrad, "Medicalization of Social Control", *Annual Review of Sociology* 18 (1992), 209-232.

yönelik söylemlerdir.”³⁹ Modern dönem ile birlikte dinin beden üzerindeki etkisi ve denetimi giderek azalmış, bunun yerini bilimsel söylemler (tıp) almıştır. Tıbbileştirmenin etkisi ile bireyler fiziksel özelliklerini bir problem gibi algılamaya başlamış, böylece bedenleri üzerindeki denetimin gönüllü alıcıları olmuşlardır.⁴⁰ Tıbbileştirmenin insan bedeni üzerindeki tahribatını fark eden Charles Taylor, ruh sağlığı bozulan bireylerin, nesnelleştirmenin tam tersi bir yaklaşımı benimseyerek alternatif yöntemlerle sağlıklarına kavuşabileceğini iddia etmiştir. Tıbbileştirmenin, hastalık ürettiğini öne sürmüştür.⁴¹ Illich de Taylor gibi tıbbileştirme sürecini eleştirerek, bu sürecin toplumsal bilinçaltında yavaş yavaş normalleştirilerek, sağlık kurumu ve uygulayıcılarının otoritesini diğer kurumlar üzerinde daha fazla hissettirmeye başladığını ileri sürmüştür.

Illich, insanların hastalanmadığı halde hastaya dönüştürülerek “sağlığı korumanın tıplaştırılması”nın mümkün hale gelmesini hekim kökenli inşa sürecinin bir göstergesi olduğunu ileri sürmüştür.⁴² Illich, son yıllarda yapılan araştırmalar ile özellikle salgınlar üzerinde hekimlerin din adamlarından daha etkili olmadığını ortaya konulduğunu ileri sürmüştür.⁴³ Illich, tüm bu olanları şu şekilde özetlemiştir: “Sonuç, evrensel tıplaşmayı isteyen hastalıklı bir toplum ve evrensel hastalıklığı raporla belgeleyen bir tıp kurumudur.”⁴⁴ Kamunun çıkarlarını gözetmekle görevli siyasi iradeler de sağlık kurumu ve uygulayıcılarının otoritesini kabullenmiş gözükmektedir. Bu durum insan sağlığını istismara açık hale getirmiştir.

Tıbbi sağlık hizmeti üzerinde istenilen düzeyde bir siyasi denetim mekanizması kurulamamıştır. Varmış gibi gözükten denetimler, sadece bu konudaki kamuoyu baskısını azaltmaya yöneliktir. Bu konu da kararlı davranan siyasiler ise bir müddet sonra tıbbın otoritesi karşısında geri adım atmak zorunda kalmaktadır.⁴⁵

³⁹ John Fiske, *Popüler Kültürü Anlamak*, çev. Süleyman İrvan (Ankara: Ark Yayınları, 1999), 15.

⁴⁰ Meral Timurturkan, *Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 161.

⁴¹ Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 596.

⁴² Illich, *Sağlığın Gaspı*, 67.

⁴³ Illich, *Sağlığın Gaspı*, 22.

⁴⁴ Illich, *Sağlığın Gaspı*, 88.

⁴⁵ Illich, *Sağlığın Gaspı*, 170.

Foucault'un da ifade ettiği gibi "Özgür yurttaşlarını yanlışlardan ve bu yanlışların neden olduğu zararlardan korumaya çalışan özgür devlet, özgürce bir tıp pratiğine izin veremez."⁴⁶ Foucault da tıbbileştirmenin, hakikati inşa eden dil aracılığıyla iktidar mücadelelerinin hedef tahtasına oturtulan insan bedeninin çok yönlü istismarı ile bilim adına yürütüldüğünü anlatmaya çalışmıştır.

Michel Foucault, belirtinin hastalığı tanımlamak için yeterli olmadığını iddia etmiştir. Ona göre "her semptom belirtidir, ancak her belirti semptom değildir".⁴⁷ "Dilin", hakikati inşa eden gücünün, hekim ve filozofu ortak bir noktada buluşturduğuna inanmıştır. Tıbbın olasılıkçı düşünce aracılığıyla kendi nüfuz alanının algısal değerlerini sürekli güncellediğini düşünmüştür. Tıbbi kesinliğin sadece gözden geçirilmiş birden fazla bireysel olgudan hareketle ortaya konulduğunu iddia etmiştir.⁴⁸ Foucault, cinsellik ve iktidar arasında bir baskı ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹ Ona göre hedefsiz ve amaçsız işleyen bir iktidar yoktur.⁵⁰ Foucault'un da ifade ettiği gibi Hristiyanlıkla birlikte özellikle 18. yüzyıldan sonra beden, tüm günahların kökeni haline dönüştürülmüştür.⁵¹ Pozitivist bakış açısının esareti altındaki psikiyatrinin, cinsel bazı davranışları sapma olarak etiketlediğini ve aşırılıkların akıl hastalığına yol açtığı iddiasını ortaya attığını ifade etmiştir. Tıp, hastalık inşa etme sürecinde cinselliği araçsallaştırmıştır.⁵² Hristiyanlıkla birlikte gündeme gelen günah çıkarma seansları, psikiyatri tarafından farklı şekilde ele alınarak bilinci rahatsız eden cinsel suçların itirafına dönüştürülmüştür. Böylece ruhu rahatsız eden cinsel sapmalar ve/veya istismarlar, hekimlerin desteğiyle hastalar tarafından itiraf edilecek ve hastalar bilincini rahatsız eden yükten kurtularak iyileşebileceklerdi.⁵³ Psikiyatrinin, hastaları iyileştirmek için kullandığı en önemli araçlardan birisi bilimsel kesinliği olmayan yorumlardır. Sonuç olarak semptomlar üzerinden hareket ederek yapılmış yorumlarla tanımlanan

⁴⁶ Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, 71.

⁴⁷ Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, 121-125.

⁴⁸ Foucault, *Kliniğin Doğuşu*, 130-134.

⁴⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 15.

⁵⁰ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 70-77.

⁵¹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 21.

⁵² Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 29.

⁵³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 47-53.

“hastalığın”, bilimsel kesinliği bizlere veremeyeceğini ifade edebiliriz. Böyle olunca da tıbbın bilimsel kesinlik taşıdığını ileri süren fikirler, geçersiz kalacaktır. Tıbbileştirme süreci, medyanın da açık desteğiyle hız kesmeden yoluna devam etmektedir. Aşağıda medya ve tıbbın, tıbbileştirme sürecindeki iş birliği ele alınacaktır.

3.1. Tıbbileştirme Sürecinde Medya ve Tıbbın İş Birliği

Medya eliyle sağlık konusunda kamuoyunda yaratılan korku ve panik havası psikolojik anlamda bireyleri daha fazla hasta edebilmektedir. Medya, toplumda korku ve panik havası yaratarak tıbbi ürün ve temizlik malzemesi satışına katkıda bulunmaktadır. Sağlık ve temizlik ürünlerinin kalitesi, bedeli ile eşdeğer tutularak toplum manipüle edilmektedir. Dolayısıyla bireylerin sağlık bilinci medya eliyle gasp edilmektedir.⁵⁴ Medyanın bireylerin karar verme süreci üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Medyada giderek daha fazla yer almaya başlayan sağlık haberleri özellikle kadınların konuyla ilgili tutum ve davranışlarında önemli değişikliklere yol açmaktadır.⁵⁵ Medyanın etkisiyle kadın çekiciliği fiziksel görünüm ile eşdeğer tutularak kadınlar için sanal ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Özellikle sosyal medya, tıbbileştirme sürecine katkı sunmaktadır.

Yapılan araştırmalar sosyal medyanın, sağlık konusunda geleneksel medya kanallarından çok daha etkili olduğunu göstermiştir. Sosyal medya, daha önce benzer deneyimler yaşamış insanların referans alındığı bir alan olmuştur. Özellikle ülkemizde yoğun şekilde kullanılan sosyal medya, bireylerin sağlık konusunda takınacağı tutum ve davranışlarına büyük oranda yön vermektedir.⁵⁶ Dolayısıyla medyanın tıbbileştirme süreci üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Sağlık hizmetlerinin bir ticari meta olarak görülmesi, etik açıdan ciddi bir problem teşkil edebilir. Sağlık hizmetleri, bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olduğu için bunların

⁵⁴ Hüseyin Köse-Fahrunnisa Kazan, "Sağlıklı Toplum'dan Sağlığın Gaspı'na Sağlığın Kuramsal Betimlenişi ve Medyada 'Sağlıklı Toplum' İmgesi", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 5/18 (2017), 2205-2230.

⁵⁵ S. Halime Aslan, "Beden İmgesi ve Yeme Davranışı Bozuklukları ile Medya İlişkisi", *Düşünen Adam Dergisi* 14/1 (2001), 42.

⁵⁶ A. Bahadır Darı, "Sosyal Medya ve Sağlık", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 6/18 (2017), 732-758.

pazarlanması ve reklama dönüşmesi sağlık sisteminin değerlerini, yani topluma hizmet etme, insan yaşamını koruma ve iyileştirme amacını zedeleyebilir. Tüm bu sebeplerle toplumsal bir hizmet olan sağlık hizmeti hükümetlerce daha sıkı denetlenmeli ve ticari bir araç olmaktan çıkartılmalıdır.⁵⁷ Medyanın da aracılık ettiği tıbbın sınır tanımayan ihlalleri bir şekilde kontrol altına alınarak insan sağlığı korunmalıdır. Medya eliyle topluma yön veren manipülatif bilgilerin önüne geçilmelidir.

Günümüz toplumunda insan, yoğun manipülatif bilgilere maruz kalmaktadır. Popüler söylem, medyanın çıkar ilişkisi güderek fikir ve inançları manipülatif bir şekilde topluma aktarmasının sonucu olarak ortaya çıkar ve topluma yön verir. Bu sebeple tıp ile birlikte medyanın da manipülatif söylemleri kontrol altına alınmalıdır. Kapitalizm, bireylerin hassas olduğu noktalar üzerinden giderek bedenin ticarileşmesine neden olmuştur.⁵⁸ Öyleyse beden, tıbbın ve medyanın hastalık üreten söylemlerinden kurtarılmalıdır. Bunu yapacak güç ve denetim mekanizmaları bellidir. Bilgi de giderek ticarileştirilerek güç odaklarına hizmet etmek için üretilmeye başlanmıştır.

Gücün önemli bir aracı olan bilgi, toplumsallaşarak etki alanını ve gücünü genişletmiştir. Kitle iletişim araçlarının etkisiyle bireyler kolayca manipüle edilip yönlendirilebilmektedir. Sağlık alanına dair açıklanan birçok veri ise ticari kaygılar ile üretilen sanal gerçeklikten başka bir şey değildir. Ekonomik çıkar ilişkisi güdülerek açıklanan sağlık verileri, artık insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Beden, ticari kaygılardan dolayı sağlık sektörü başta olmak üzere birçok alanın hedef tahtası haline gelmiştir. Çünkü beden, toplumsallaşma sürecinde öne çıkan önemli bir sembol aracıdır. İdeal vücut ölçüleri ve imajları, kitle iletişim araçları sayesinde manipüle edilebilmektedir. Böylece bireylerin bedenleri üzerindeki memnuniyetsizlikleri de giderek artmaktadır. Günümüzde sağlık ve güzellik algısı

⁵⁷ Sezer Erer, "Sağlık Hizmetlerinde Reklam", *Genel Tıp Dergisi* 20/2 (2010), 73-78.

⁵⁸ Ömer Naci Soykan, "Beden Fenomenolojisi İçin Düşünceler Beden Politikasının Bir Yüzü: Spor", *Varlık Dergisi* 1064 (1996), 59.

sağlık endüstrisi tarafından yeniden inşa edilmektedir.⁵⁹ Serkan Bulut'un da ifade ettiği gibi "sağlık uygulamaları, varlığını ve meşruluğunu beden üzerinden kurmuş büyük bir iktidar alanıdır."⁶⁰ Kadın bedeni ve cinselliği nesneleştirilerek "gerçeklik" çıkar ilişkilerine göre inşa edilmektedir.

Günümüzde kadınlar, kitle iletişim araçlarının etkisiyle sosyal statüleri dışında sadece cinsel bir nesne gibi görülüp istismar edilmektedir. Artık birçok ürünün tanıtımı kadın cinselliği üzerinden yapılmaktadır. Bu durum slogan haline gelmiş bazı söylemler (tabulara karşı çıkmak, vücudun keşfi, vücudu yeniden kutsallaştırma vb. gibi) ile meşru hale getirilmiştir.⁶¹ John Fiske, "Postmodernizm ve Televizyon" adlı makalesinde televizyonun, topluma sunduğu gerçeklikleri ideoloji ile ilişkilendirmiştir. Yani "gerçeklik" güç istencinin bir parçası olarak inşa edilmektedir.⁶² Geçmişten bu tarafa iktidar ilişkilerinin istekleri doğrultusunda şekillendirilen beden, günümüzde farklı güç odaklarının hizmetinde olan medyanın yürüttüğü algı yönetimiyle şekillendirilmektedir.

Yüzyıllar içinde yavaş yavaş gerçekleşen toplumsal değişimler, bedenin görünümüne de yansımaktadır. Bedenin görünümünü yönlendiren toplumsal değişimler ise siyasi, ekonomik ve toplumsal çıkar ilişkilerinden bağımsız değildir. Toplumun bilinçaltına tüketim kültürü yerleştirilerek sanal ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Tıbbi söylemler ise sanal ihtiyaçlar yaratılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Hekimin toplumsal otoritesine ve saygınlığına kayda değer katkılar sunan tıbbi söylemler; içinde siyasi, tıbbi, kültürel, toplumsal, ticari birçok ilişkiyi barındırmaktadır.⁶³ Çeşitli çıkar ilişkileri güdülerek toplumları yönlendirmek

⁵⁹ Serkan Bulut, "Güzellik ve Sağlığın Endüstrileşmesi ve Ticarileştirici Söylemlerin Sosyal Medyada İnşası: Instagram Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8/2 (2020), 1031-1056.

⁶⁰ Bulut, "Güzellik ve Sağlığın Endüstrileşmesi ve Ticarileştirici Söylemlerin Sosyal Medyada İnşası: Instagram Örneği", 1038.

⁶¹ Songül Aktaş, "Medyanın Kadın Estetiği Üzerine Etkileri ve Ebenin Rolü", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 17/3 (2014), 190.

⁶² John Fiske, "Postmodernizm ve Televizyon", çev. Yasemin İnceoğlu, *Marmara İletişim Dergisi* 9 (Ocak 1995), 234.

⁶³ Meral Timurturkan, "Tıbbi Söylem ve İktidar: Medyada 'Diyet-Zayıflık-Sağlık' İlişkisi Etrafında Bedenin Denetimi", *Mediterranean Journal of Humanities* 3/1 (2013), 237-252.

amacıyla kullanılan sosyal medya ise diğer iletişim kanallarına göre daha çok tercih edilmektedir. Çünkü geçmişten bu tarafa toplumlara hükmetmek ve onları yönetmek algıları yönetmekten geçmektedir.⁶⁴ Beden, sosyal medyada onaylanma, beğenilme, takipçi kazanma ve para kazanma aracı haline gelmiştir. Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte estetik yaptırımların sayısında da bir artış yaşanmış, buna paralel olarak da kişilerin psikolojik problemleri çoğalmıştır.⁶⁵ Poyraz ve Bak'ın da ifade ettiği gibi *sosyal medya üzerine beden ile ilgili yapılan çalışmalar*; "bedene verilen önemi gözler önüne sermiş, başkalarının düşüncesinin beden algısı üzerinde etkisi anlaşılmıştır."⁶⁶ Öyleyse psikolojik ve sosyal anlamda sanal ihtiyaçlar yaratan medyanın, tıbbileştirme sürecine olan direk ve/veya dolaylı katkısı bir şekilde bir an önce engellenmelidir. Yukarıda tıbbileştirme sürecinde medya ve tıbbin iş birliği çerçevesinde kısaca aktarmaya çalıştığımız medyanın beden algısına müdahalesi, çalışma konusu çerçevesinde aşağıda daha detaylı ele alınacaktır.

3.2. Medyanın Beden Algısına Müdahalesi

İletişim araçlarıyla bireylerin algısı, maddi/manevi çıkarlar doğrultusunda yönlendirilebilmekte ve değiştirilebilmektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da bazı bilgiler manipüle edilerek insanlar ihtiyaç dışı tüketime yönlendirilebilmektedir.⁶⁷ Böylece sanal ihtiyaçlar yaratılarak tüketim kültürü özendirilmektedir. Sosyolog Mike Featherstone, günümüz tüketim toplumunda bireylerin bilinçaltına satın alma isteğinin reklamcılığın neden olduğu yönlendirmeye işlendiğini düşünür. Böylece beden tüketim kültürünün temel hedefi haline dönüştürülmüştür.⁶⁸ Yukarıda aktardıklarımız ile bağlantılı olarak Şerif Mardin ise şöyle der: "İnsanlığın tarihinde görülen bütün fikirler ya saplantıdır

⁶⁴ Ersel Kiraz, "Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: İngiltere'nin Brexit Sürecinde Sosyal Medya Dezenformasyonu", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 15/1 (2019), 15.

⁶⁵ Emel Poyraz-Havva Bak, "Sosyal Medyada Bedenin Görünümleri Üzerinden Merleau-Ponty'yi Okumak", *International Journal of Social and Economic Sciences* 2667-4904 11/2 (2021), 128.

⁶⁶ Poyraz-Bak, "Sosyal Medyada Bedenin Görünümleri Üzerinden Merleau-Ponty'yi Okumak", 132.

⁶⁷ Bilişli, "İnternet Sağlık Haberlerinde Tıbbileştirmenin İnşası: Sağlık Haber Söylemine Eleştirel Bir Bakış", 3609.

⁶⁸ Mike Featherstone, *Consumer Culture and Postmodernism* (London: Sage Publications, 1991), 14.

ya şahsî çıkarların gizlenmesidir ya da çağın moda tutkularının ifadesidir.”⁶⁹ Dolayısıyla Gadamer’in hermenötik yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde de herhangi bir konu hakkında ileri sürülen fikirleri ön yargıların, geleneğin, ideolojinin etkisinden bağımsız olarak değerlendirmek uygun olmayacaktır. Farklı güç odaklarının hizmetinde olan medya ise tıbbileştirme sürecinin bir parçası haline gelmiştir.

Günümüzde oldukça popüler hale gelen bir sosyalleşme ve iletişim aracı olan sosyal medya, beden algısına müdahale ederek tıbbileştirme sürecine önemli katkılarda bulunmaktadır. Örneğin Hilal Akman Dömbekçi tarafından yapılan bir araştırmada burun estetiğine etki eden önemli faktörlerden birinin, sosyal medya olduğu ileri sürülmüştür. Sosyal medya üzerinden yürütülen hasta-hekim iletişimi ve etkileşimi ile beden algısına müdahale edilerek estetik ve güzellik tıbbileştirilmiştir.⁷⁰ Yaşlanmanın tıbbileştirilmesi de bireylerin korkusu üzerinden yürütülen tüketim kültürünün bir sonucudur.⁷¹ Maddi çıkar ilişkisi güdülerek insan bedeni sorunsallaştırılmakta, sağlıklı vücut bölgeleri tıbbileştirilmektedir. Sosyalleşme sürecinin bir parçası olan beden, güç istenci peşinde olan iktidar ilişkilerinin hedef tahtasına oturtulmuştur.

Birey, ait olduğu sınıfın toplumsal ve kültürel mirasını bedeni aracılığıyla dışa yansıtmaktadır. Bu sebeple yıllarca yöneticiler, bedenin şekillendirilmesi ve ıslahı üzerinden giderek toplumsal otoriteyi sağlamak istemiştir. İnsanların birbirini anlamasını sağlayan kavramların ortaya çıkış sürecinin toplumsal yaşam ile olan ilişkisi inkâr edilemediği gibi bedenin toplumsallığı da göz ardı edilemez. Bedenin toplumsal yönü için geçerli olan tüm ilkelerin sağlık ve hastalık kavramlarının tanımlanması için de geçerli olduğu unutulmamalıdır. Sağlık ve hastalık tanımları üzerinde etkili olan kültürel etki, zaman içinde değişikliğe uğradığında teşhis ve tedavi süreci de bu durumdan etkilenecektir. Toplumsal değerler, normal belirlenme

⁶⁹ Şerif Mardin, *İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 49.

⁷⁰ Hilal Akman Dömbekçi, *Estetik Operasyonların Sosyal Etmeleri ve Tıbbileştirme ile İlişkisi: Rinoplasti Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 200-206.

⁷¹ Bilişli, "İnternet Sağlık Haberlerinde Tıbbileştirmenin İnşası: Sağlık Haber Söylemine Eleştirel Bir Bakış", 3625, 3626.

gücünü elinde bulundurmaktadır. Diğer tüm kavramlar gibi hastalığın da inşa edilen toplumsal bir süreçten geçtiği sosyologlar tarafından kabul edilmektedir. Gönül Demez ise bedenin bir proje gibi ele alınıp işlendiğini; terlemek, tuvalet ihtiyacı, yağlı saç, dışkı, geçirmek, gaz çıkarmak vb. gibi doğal bedensel işlevlere toplumsal anlamlar yüklediğini ifade eder. Sağlık ve hastalık gibi kavramlara yüklenen toplumsal anlamlar kültürel özellikleri nedeniyle görecelidir. Ancak hastalık tanımı üzerindeki kültür ve dinin belirleyiciliğinin yerini zamanla tıp almış ve tüm yaşam süreci tıbbileştirilerek beden kontrol altına alınmıştır. Artık sağlık alanındaki otorite din değil, tıptır. Rahiplerin yerini hekimlerin aldığı söylenebilir.⁷²

Daha çok modernizmin ortaya çıkışıyla birlikte gündeme gelen sekülerleşme ve tıbbileştirme süreçlerinin beden ile olan ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple aşağıda *beden* kavramı postmodernist bakış açısıyla *sekülerleşme* ve *tıbbileştirme* kavramlarının birbirleriyle olan ilişki ve etkileşimleri çerçevesinde ele alınacaktır.

4. Tıbbileştirme ve Sekülerleşmenin Beden Üzerinden İnşası

Bedenin ilk sosyologlar tarafından araştırma konusu edilmemesini İsmet Emre Işık, Batı'nın bedeni ötekileştirmesine bağlamıştır. Karşıtlıklar yoluyla düşünen Batı'ya ağır eleştiriler getiren Michel Foucault (, Gilles Deleuze, Jacques Derrida (1930-2004), Jean François Lyotard (1924-1998) ve Jean Baudrillard (1929-2007) gibi düşünürler ise bedeni öne çıkaran tezler öne sürmüşlerdir.⁷³ Beden, kartezyen anlayışın karşısında yer alan fenomenolojik yaklaşım tarafından ise sadece bir nesne olarak görülmeyip aynı zamanda toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilir.⁷⁴ Çünkü insan, bedeniyle toplum içinde var olup ilişkilerini yürütür. Beden, çeşitli araçlar vasıtasıyla şekillendirilerek ötekileştirilmiş ve nesneleştirilmiştir.

⁷² Gönül Demez, "Medyada Yeni Sağlık Anlayışları ve Kadın Bedeninin Temsil", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 9/1 (2012), 512-532.

⁷³ İsmet Emre Işık, *Beden ve Toplum Teorisi: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Şubat 1998), 2.

⁷⁴ Işık, *Beden ve Toplum Teorisi: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, 203.

Beden, dinin de etkisiyle Batı tarafından bir nesne olarak görülmüş, ötekileştirilmiş ve günaha yol açan bir araç olarak algılanmıştır.⁷⁵ Bedeni kontrol altında tutmak, algı yönetimi ile bireylerin sorumluluğuna yüklenerek sağlıklı olmak bireylerin tercihiymiş gibi sunulmaktadır.⁷⁶ Beden bir kurgu olup tarih boyunca toplumsal söylemler ve simgeler vasıtasıyla şekillendirilmeye hep açık olmuştur.⁷⁷ Dolayısıyla beden, güç istencinin de bir parçası olarak her daim hedef tahtasına oturtulmuş, hep görmezden gelinmiş, ötekileştirilmiş ve yok sayılmıştır. Ancak beden, bir nesne olmayıp yaşayan ve hisseden canlı bir varlıktır. İnsan, toplum içerisinde bedeniyle var olduğundan bedene yüklenen anlamlarda siyasi, ekonomik, sosyolojik olarak farklılık arz edebilmektedir. Toplumsal kurumların kendi amaçları doğrultusunda bedeni düzenleme, denetleme isteği onu önemli bir hedef haline getirmiştir. İnsan bedeni, modernizmle birlikte ruh taşımayan sadece et yığından meydana gelen bir nesneye dönüştürülmüştür.⁷⁸ Orhan Bingöl'ün de ifade ettiği gibi "... modern toplumda inşa edilen beden, aslında kontrollü bir özne yaratma sürecinin başlıca araçlarındandır. Modern toplumun ve bireyin bedene gösterdiği bunca ihtimamın perde arkası, iktidarların istedik özneye ulaşma amaçlarını aydınlatmaktadır."⁷⁹ Bedeni şekillendirme, siyasetçiler tarafından topluma hükmetme ve ona yön verme ile eş değer görülmüştür. Bedenin denetimi ve şekillenmesine yön veren din ve tıp arasında yöntem farklılıkları olsa da aralarında iş birliği ve benzerlikler de vardır.

Bazı din adamları ve hekimler eleştiriye kapalı olup ilk gruptakiler ileri sürdükleri iddiaları dine dayandırırken ikinci gruptakiler bilime dayandırmaktadır. Her iki grup da beden üzerinden giderek bireyi kontrol altında tutmak istemiştir. Aslında bireyin gözetim ve denetim altında tutulması aile ve toplumun dizayn edilmesinin bir parçasıdır. Dolayısıyla din, tıp ve siyaset gerektiğinde iş birliği içinde

⁷⁵ Işık, *Beden ve Toplum Teorisi: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, 177.

⁷⁶ Arus Yumul, "Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, ed. Kenan Çayır-Müge Ayan Ceyhan (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 96.

⁷⁷ Alain Corbin, "Giriş", çev. Saadet Özen, *Bedenin Tarihi-2*, ed. Alain Corbin vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 7-9.

⁷⁸ Orhan Bingöl, "Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?", *Mavi Atlas Dergisi* 5/1 (2017), 86-96.

⁷⁹ Bingöl, "Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?", 90.

hareket edebilmektedir. İrfan Kaya da din adamları ve hekimler hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "... Temsilcileri din adamı ile hekim, 'sorgulamaya ve eleştiriye kapalı olan' bir dil kullanır. İkisi de emir kipiyle konuşur."⁸⁰ Hem din adamları hem de hekimler beden üzerindeki denetim ve otoriteleriyle toplumu yönetmenin araçları konumundadır. Kaya'nın da dediği gibi "Yönetilen toplum, bedenlerin tıbbileştirilmesi yoluyla kişilerin kontrolünü gerektirir."⁸¹ Ömer Alanka da teknoloji ve medyanın iş birliği çerçevesinde bedenin, yapay gerçekliklerle yeniden inşa edildiği düşüncesindedir.

Ömer Alanka'ya göre postmodern süreçle birlikte teknoloji ve medyanın etkisiyle dönüşen beden, tartışmaların odağına yerleşmiş, teknoloji giderek bedenin yapaylaşmasına neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Beden, medyanın etkisiyle gerçeklik hissinden uzaklaşarak bedenin mekâna bağımlılığı ortadan kalkmıştır.⁸² Alanka'nın da ifade ettiği gibi "Toplumsal ve kültürel bir savaş alanı olan beden günümüz medya çağında ontolojik ve epistemolojik anlam kaymasına uğramıştır."⁸³ Beden, postmodern dönemle birlikte teknolojinin de yardımıyla giderek medyalaşmış ve kendi gerçekliğinden uzaklaşmıştır.⁸⁴ Bryan S. Turner ise bedeni istismar sahası olarak kullanan tıbbın, karmaşık ilişkilerinden dolayı denetimden uzak bir şekilde otoritesini genişlettiği düşüncesindedir.

Bryan S. Turner, beden üzerinde denetleme, şekillendirme, sınırlama ve damgalama gücü olan tıbbın klinikte ve deney sırasında devletin düzenlemelerini yok sayan bir yol izlediğini iddia etmiştir. Tıbbın siyaset üzerindeki etkisini ise şöyle açıklamıştır: "Tıp uygulaması kliniklerin gelişimiyle korunmuştur... Tıp; partilerin ve parlamentoların resmi politik yapılarını, kendi çıkarlarını ve güç tabanını geliştirmek için by-pass ederek işlemektedir."⁸⁵ M. Zeynep Esenyel ise mevcut

⁸⁰ İrfan Kaya, "Maskeyle Varolmak ve Bir Biyopolitika Pratiği Olarak Tıbbın Maskesi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020), 13, 14.

⁸¹ Kaya, "Maskeyle Varolmak ve Bir Biyopolitika Pratiği Olarak Tıbbın Maskesi", 15.

⁸² Ömer Alanka, "Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/2 (2015), 114-117.

⁸³ Alanka, "Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları", 118.

⁸⁴ Alanka, "Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları", 118, 119.

⁸⁵ Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 263.

durumun aşılmasında fenomenolojiyi önemli bir araç olarak görse de tıbbın, beden üzerindeki istismar ve hâkimiyetinin dilsel yapıdan kaynaklandığını ve bunun yeterli olmadığını düşünmüştür. M. Zeynep Esenyel, bedenin ne içsel bir özne ne de deneyimin tamamen dışsal bir nesnesi olduğunu düşünür. Esenyel, fenomenolojinin bedenle zihni eşit öneme yerleştirerek önemli bir atılım gerçekleştirdiğini düşünmüştür.⁸⁶ Esenyel, beden ve dünya arasındaki ilişkinin netleştirilmesinin, düalist anlayışın giderilmesinde önemli olduğunu ve fenomenolojinin bedeni, bilincin dünyada olmasına yardımcı olan bir araç olarak görerek önemli bir adım attığını ileri sürmüştür. Esenyel'in de ifade etmeye çalıştığı gibi bu yaklaşım, ben ve beden arasındaki uçurumu kapatmak için doğru bir hamle olsa da yine de düalizmin etkisi altındadır. Esas problem dilsel yapıdan kaynaklanmaktadır.⁸⁷ Problem, dilin nesneleştirici olan yapısından kaynaklandığından günlük hayatımızda dili, farkında olmadan kendi bedenimizi ötekileştirici bir araç olarak sıkça kullanırız. Esenyel'e göre fenomenolojinin dili, kartezyen değil, sanatsal bir dil olmalıdır. Esenyel'in de ifade ettiği gibi dilin, düalist yapıdan kurtarılmasından sonra ancak fenomenolojinin yönelimsellik tezi sayesinde kartezyen problemin üstesinden gelenebilir.⁸⁸

Sonuç

16. yüzyılla birlikte Avrupa'da başlayıp oradan tüm dünyaya yayılan siyasi, ekonomik, dini ve toplumsal hareketler tıp dâhil birçok alanda dinin gücü ve otoritesini sarsarak sekülerleşmeye yol açmıştır. Modernleşme ile birlikte din adamlarının sağlık üzerine fikir beyan etmeleri engellenmiş, böylece akıl ve bilim dinin yerini almıştır. Beden üzerindeki denetim hakkı da dinden tıba geçmiştir. Günümüzde tıp, "bilimsel bilgi" kavramını kendisi için araçsallaştırarak medyanın da yardımıyla tıbbileştirmeyi daha tehlikeli bir süreç üzerinden yürütmektedir. Yani tıp, sekülerleşme sürecinin bir parçası olarak günümüzde farklı araçlar ile tıbbileştirilmeye devam etmektedir. Anlaşılacağı üzere değişen pek fazla bir şey

⁸⁶ M. Zeynep Esenyel, *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 302-305.

⁸⁷ Esenyel, *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty*, 306-308.

⁸⁸ Esenyel, *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty*, 309, 310.

yoktur. Geçmişte dinin otorite ve etkisi altında şekillenen “tıp”, günümüzde inşa edilen bilgi yoluyla şekillendirilmektedir. Bilgi, güç olduğundan bilginin bireysel ve/veya toplumsal maddi ve manevi çıkar ilişkisi ile karmaşık bir bağ içinde olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Günümüzde medya gibi yeni araçlar ile tıbbileştirme süreci farklı bir boyut ve hız kazanmıştır. Araçlar ve yöntemler farklılaşmış olsa da hastalığın inşa edilme süreci güç istenci uğruna devam etmektedir. Daha çok kadın bedeni üzerinden sorunsallaştırılan fiziksel görünüşler, yaş ile birlikte bedende meydana gelen değişiklikler ya da bedenin kendine özgü doğal görünüşü, çeşitli medya araçlarının da yardımı ile tıbbi olarak sorunsallaştırılmaktadır. Böylece hem kozmetik sektörü hem hekimler hem de reklam gelirlerini arttıran medya kuruluşları ekonomik kazanç elde ederken, insan bedeni güç ve çıkar istencinin bir aracı ve parçası haline dönüştürülmektedir. Bedenin inşa edilen ideal dış görünüşünün sosyalleşme sürecine önemli bir etkisi ve katkısı olduğuna ilişkin çeşitli araçlar kullanılarak oluşturulan algı yönetimi hız kesmeden devam etmektedir. Özellikle son dönemlerde bazı sosyal medya ortamlarında daha fazla takipçi sayısına ulaşabilmek için bedenini bir araç olarak kullananların sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. Sonuç olarak tıbbın sekülerleşmesiyle birlikte tıbbileştirilme sürecinin hız kazandığını ifade edebiliriz. Tıp, sekülerleşme süreciyle birlikte bilimin denetimi altına girmiştir. Ancak güç istenci uğruna hastalığın inşa edilme sürecinde bir değişiklik yaşanmamıştır. Tıbbileştirme süreci ilerleyen yıllarda farklı araçlar ile yoluna devam edecek olsa da insan doğasının bir parçası olan güç istenci sebebiyle hastalığın inşa edilmesinde bir değişiklik yaşanmayacaktır.

Bu çalışmada Foucault’un “soy kütük” yaklaşımından yola çıkılarak tıp-din ilişkisi ve etkileşimi çerçevesinde sekülerleşme sürecinin tıbbileştirmeye olan ilişkisi ortaya konmuştur. Yine söz konusu yaklaşımdan yola çıkılarak iktidar ilişkileri çerçevesinde inşa edilen gerçeklikler ile yürütülen tıbbileştirme sürecinin izi sürülmüştür. Gadamer’in “tarihsel bilinçaltı” anlayışı çerçevesinde ise geçmişten bugüne kadar çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenen tıbbileştirme sürecinin, sekülerleşme ile birlikte farklı araçların (bilim, medya) etkisi altında yoluna devam ettiği ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre dinden

ayrışarak bağımsızlığını kazanan tıp, hastalık icat etme hususunda faklı araçlar edinmiş olsa da tıbbileştirme sürecinde bir kesinti yaşanmamıştır. Tıbbileştirme süreci, dinin de bir parçası olduğu kültür ve geleneğin etkisi altında şekillenmeye devam etmektedir.

Tıbbileştirme sürecinin yeni araçlarından olan medya, bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olan sağlık hizmetlerinin zaman zaman gerçek amacının dışında hareket etmesine yol açmaktadır. Bu sebeple sağlık hizmetleri, hükümetlerce daha sıkı denetlenmeli ve ticari bir araç olmaktan çıkartılmalıdır. Tıbbileştirme sürecine katkı sunan tüm araçlar kontrol altına alınarak insan sağlığı korunmalıdır. İnsan bedenini, ekonomik çıkar ilişkilerinin hedefi haline getiren, tıbbileştirme sürecine katkı sunan tüm manipülatif bilgilerin önüne geçilmelidir. Sekülerleşme öncesinde güç istenci uğruna sağlık hizmetleri üzerine fikir beyan eden din adamları, ağır şekilde eleştirilirken günümüzde güç istencinin bir parçası olarak manipülatif tıbbi bilgiler aracılığıyla insan bedeninin istismar edilmesi etik durmamaktadır. Tıbbileştirme sürecine katkı sunan ve bundan sonra da sunacak olan tüm araçların, içinde bulunduğu çıkar ilişkileriyle birlikte deşifre edilmesine katkı sağlayacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bilimin böyle bir amaç için araçsallaştırılması, sağlık hizmetlerinin gerçek amacı dışında hareket etmesini engelleyecektir.

Kaynakça | References

- Aktaş, Songül. "Medyanın Kadın Estetiği Üzerine Etkileri ve Ebenin Rolü". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 17/3 (2014), 187-195.
- Alanka, Ömer. "Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/2 (2015), 111-120.
- Arslan, Mustafa. "Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Aralık 2015), 55-72.
- Aslan, S. Halime. "Beden İmgesi ve Yeme Davranışı Bozuklukları ile Medya İlişkisi". *Düşünen Adam Dergisi* 14/1 (2001), 41-47.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Üçer Matbaacılık, 2016.
- Bilişli, Yasemin. "İnternet Sağlık Haberlerinde Tıbbileştirmenin İnşası: Sağlık Haber Söylemine Eleştirel Bir Bakış". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/4 (Temmuz 2019), 3608-3629.
- Bingöl, Orhan. "Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?". *Mavi Atlas Dergisi* 5/1 (2017), 86-96.
- Bruce, Steve. "Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme". çev. İhsan Çapcıoğlu. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Bulut, Serkan. "Güzellik ve Sağlığın Endüstrileşmesi ve Ticarileştirici Söylemlerin Sosyal Medyada İnşası: Instagram Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8/2 (2020), 1031-1056.
- Candansayar, Selçuk-Coşar, Behçet. "Küreselleşme, Postmodernizm ve Kültürel Görelilik". *Kriz Dergisi* 9/2 (2001), 41-47.
- Conrad, Peter. "Medicalization of Social Control". *Annual Review of Sociology* 18 (1992), 209-232.
- Corbin, Alain. 'Giriş'. çev. Saadet Özen. *Bedenin Tarihi-2*. ed. Alain Corbin vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Coşgun, Rabia-Tokur, Behlül. "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma". *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 122-144.
- Darı, A. Bahadır. "Sosyal Medya ve Sağlık". 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 6/18 (2017), 732-758.
- Demez, Gönül. "Medyada Yeni Sağlık Anlayışları ve Kadın Bedeninin Temsili". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 9/1 (2012), 512-532.
- Dobbelaere, Karel. "Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı". çev. Mehmet Süheyl Ünal. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

- Dömbekci, Hilal Akman. *Estetik Operasyonların Sosyal Etmenleri ve Tıbbileştirme ile İlişkisi: Rinoplasti Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Duran, Bünyamin. *Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıkış Yolu Arayışı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.
- Erer, Sezer. “Sağlık Hizmetlerinde Reklam”. *Genel Tıp Dergisi* 20/2 (2010), 73-78.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2020.
- Esenyel, M. Zeynep. *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Featherstone, Mike. *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage Publications, 1991.
- Fiske, John. *Popüler Kültürü Anlamak*. çev. Süleyman İrvan. Ankara: Ark Yayınları, 1999.
- Fiske, John. “Potmodernizm ve Televizyon”. çev. Yasemin İnceoğlu. *Marmara İletişim Dergisi* 9 (Ocak 1995), 233-249.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Foucault, Michel. *Kliniğin Doğuşu*. çev. Şule Ünsaldı. Ankara: Epos Yayınları, 2018.
- Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerekir*. çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Gadamer, Hans Georg. *Hakikat ve Yöntem I*. çev. Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.
- Gadamer, Hans Georg. *Hakikat ve Yöntem II*. çev. Hüsamettin Arslan-İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.
- Gürsu, Orhan-Bayındır, Salih. “Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din ve Maneviyat”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/1 (2021), 180-220.
- Hocaoğlu, Durmuş. *Laisizmden Milli Sekülerizme*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1995.
- Illich, Ivan. *Sağlığın Gaspsı*. çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Işık, İsmet Emre. *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.
- Işık, İsmet Emre. *Beden ve Toplum Teorisi: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Kaya, İrfan. “Maskeyle Varolmak ve Bir Biyopolitika Pratiği Olarak Tıbbın Maskesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2020), 597-617.

- Kiraz, Ersel. “Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: İngiltere’nin Brexit Sürecinde Sosyal Medya Dezenformasyonu”. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 15/1 (2019), 1-18.
- Koening, Harold G. “Din, Maneviyat ve Tıp: Klinik Uygulama İçin Araştırma Bulguları ve Öneriler”. çev. Nurten Kımtır. *Bilimname* 25/2 (2013), 215-230.
- Koening, Harold G. “Din ve Tıp I: Tarihsel Arka Plan ve Ayrışma Nedenleri”. çev. Talip Demir. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 281-296.
- Köse, Hüseyin-Kazan, Fahrunnisa. “Sağlıklı Toplum’dan Sağlığın Gaspı’na Sağlığın Kuramsal Betimlenişi ve Medyada ‘Sağlıklı Toplum’ İmgesi”. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 5/18 (2017), 2205-2230.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Metin, Aslı-Erdem, Ramazan. “Sosyal Kontrol Aracı Olarak Tıp: Kavramsal Bir Çerçeve”. *Sağlık ve Toplum Dergisi* 1 (Ocak-Nisan 2019), 3-12.
- Oktay, Ahmet. *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Okumuş, Ejder. “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din”. *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi* 10/1 (2007), 1-22.
- Palmer, Richard E. *Hermeneutik*. çev. İbrahim Görener. İstanbul: Anka Yayınları, 2002.
- Poyraz, Emel-Bak, Havva. “Sosyal Medyada Bedenin Görünümleri Üzerinden Merleau-Ponty’yi Okumak”. *International Journal of Social and Economic Sciences* 2667-4904 11/2 (2021), 121-134.
- Saraç, Tahsin. *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1976.
- Sezgin, Deniz. “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Nisan 2015), 153-186.
- Soykan, Ömer Naci. “Beden Fenomenolojisi İçin Düşünceler Beden Politikasının Bir Yüzü: Spor”. *Varlık Dergisi* 1064 (1996), 54-59.
- Tanrıverdi, Hasan. “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8/3 (2018), 595-601.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Timurturkan, Meral. *Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

- Timurturkan, Meral. “Tıbbi Söylem ve İktidar: Medyada ‘Diyet-Zayıflık-Sağlık’ İlişkisi Etrafında Bedenin Denetimi”. *Mediterranean Journal of Humanities* 3/1 (2013), 237-252.
- Toraman, Aynur-Erdem, Ramazan. “Kavramsal Açından Tıbbileştirme”. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 19/4 (2016), 503-510.
- Turner, Bryan S. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Umar, Esra Karakuş. “Kadın Forum Sitelerinde Tıbbileştirme”. *Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri-1*. ed. İsmail Elagöz vd. Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2019.
- Wilson, Bryan. “Sekülerleşme”. çev. Ali Bayer. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. M. Ali Kirman-İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Yumul, Arus. “Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek”. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. ed. Kenan Çayır-Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.